

Təhsil cəmiyyətin intellektual cəhətini əks etdirən bir səhədir

Cəmiyyət ilə məktəb fərqli baxışlara malik ola bilməzlər,cəmiyyətin inkişafı məktəbdən asılıdır,məktəb sabah yeni cəmiyyət yetişdirəcək.Müasir dünyada insanın inkişafının qiymətləndirilməsində iqtisadi indikatorlarla yanaşı təhsil göstəriciləri də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.Təhsil keyfiyyət baxımından fərqlənəlməlidir,bu keyfiyyəti əldə etmək üçün isə bir neçə onillik vaxt gərəkdir.

Bütün dövrlərdə təhsil cəmiyyətin aparıcı,strateji qüvvəsi olmuşdur. Təhsil cəmiyyətin inkişafında müstəsna əhəmiyyətə malikdir,təhsil almadan,insan cəmiyyətinin yaranışı,təkmilləşməsi,formalaşması qeyri-mümkündür.

Məktəb sabahkı cəmiyyəti yetişdirir,cəmiyyət də buna adekvat olaraq onun bu gün və gələcəyi barədə düşünməlidir.Məktəb cəmiyyətin kiçik modelidir,cəmiyyətdə nə baş verirsə o əksini məktəbdə tapır.Onun tələbi nədir,odur ki,məktəbə yaxşı kadrlar gəlsin,bunun üçün məktəb savadlı,qabiliyyətli gəncər yetişdirməlidir,ali məktəblər də günün tələblərinə uyğun kadrlar hazırlamalıdır.

O cəmiyyət udur ki,

məktəbə çox böyük önəm verir,onu özünün fəvqündə saxlayır.Dövlətin təhsil siyasətində məktəbin vəziyyəti yetərlidir, cəmiyyət isə hələ də dövlətdən geri qalır,arzu edərdik ki,cəmiyyət məktəbə münasibətini dəyişsin,məktəbə olunan ehtiyacın özünə olunan anlamındadır Təhsili cəmiyyətin digər sahələrindəki alt elementlərdən ayrı düşünmək doğru deyil.Bilik cəmiyyətdə hakim olan istehsal paradigması elmi əsaslarının dəyişdiyi kimi təhsil insan anlayışını da dəyişir..

Mehriban xanım Əliyevanın Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin zəngin irsinin öyrənilməsində və onun yaratdığı milli dövlətçilik ideyalarının gənc nəsə çatdırılıb aşılmasında xidmətləri danılmazdır. Mehriban xanım ölkənin iki tanınmış ziyalı nəslinin düşüncə tərzini,həyat fəlsəfəsini əxz etmişdi,elə buna görə də Azərbaycan xalqına həqiqi xidmət göstərməyin düzgün yolunu dəqiq bilir.

Azərbaycan təhsili sürətli yeniləşmə və modernləşmə keçmişdir.Yaradılmış hüquqi baza,ümummilli lider Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsləri və ideyaları,bu zənginləşmə və inkişafı təmin etmişdir."Yeniləşən Azərbaycana- yeni məktəb" proqramı çərçivəsində böyük işlər gö-

rən Azərbaycanın birinci xanımı ölkəmizdə təhsilin xeyirxah hamisidir.Onun uşaq tərbiyə müəssisələrində,internet məktəblərində,yeni məktəblərin açılış mərasimlərində görüşləri hamının qəlbində silinməz xatirəyə çevrilir.

Məktəb tikintisi ilə bağlı Heydər Əliyev Fondu sponsorları olan beynəlxalq təşkilatların gücü ilə 2006-cı ildə 102 min şagird yerlik 288 məktəb tikməyə planlaşdırmışdı. İcra da etdi. Yeri gəlmişkən, 2005-ci il məktəb tikintisində rekord il idi. Azərbaycanda 50 min şagird yerlik yeni məktəblər tikilmişdi. Yeni məktəblər daha çox şəhər və rayon mərkəzlərində inşa olunmuşdur. Yeni məktəblərlə yanaşı, mövcud məktəblərin həyətlərində tikilmiş yeni korpuslar da var. İnamla deyə bilərik ki, ulu önderimizin ali ideyalarına tapınan dövlət başçısı İlham Əliyevin həyata keçirdiyi çoxşaxəli siyasətə öz töhfəsinə verən Heydər Əliyev Fondu Azərbaycan xalqının mədəniyyətinin, milli-mənəvi dəyərlər sisteminin qorunmasında, cəmiyyətdə saflıq, nəciblik, xeyirxahlıq kimi amillərin təbliğində müstəsna xidmətlərə malikdir.

***

Beynəlxalq miqyasda istifadə olunan meyarların öyrənilməsinə və onların təhsil təcrübələrində sınaqdan keçirilməsinə təşəbbüs göstərilir.Təhsil sahəsində beynəlxalq təşkilatlarla birgə fəaliyyət,təcrübə mübadiləsi xeyli genişlənmişdir.Bu gün Azərbaycanın təhsil sisteminə dünya təcrübəsində tətbiq edilən müxtəlif təhsil texnologiyaları,beynəlxalq proqram və layihələr tətbiq edilir.Dünya Bankının apardığı tədqiqatın nəticələri göstərir ki, ABŞ-ın milli sərvətinin 76 faizini insan kapitalı, 19 faizini istehsal, 5 faizini təbii resurslar təşkil edir. Avropa ölkələrində insan kapitalı 74, istehsal 24, təbii resurslar yalnız 2 faiz təşkil edir. Rusiyada və çox güman ki, bizdə də insan kapitalı 50, istehsal 10, təbii resurslar 40 faiz səviyyəsindədir.Prezident İlham Əliyevin dediyi bu məşhur ifadəni xatırlatmaq istəyirəm:"Biz maddi dəyərlərimizi,iqtisadi potensialımızı insan kapitalına çevirməliyik,çünkü insanın savadı,bilimi,onun

gələcək həyatını müəyyən edir və beləliklə,ölkənin intellektual potensialı da möhkəmlənir".

Dünya Bankının maliyyə dəstəyi ilə

həyata keçirdiyimiz Təhsil Sektorunun İnkişafı Layihəsi çərçivəsində bir sıra ölkələrin, o cümlədən Böyük Britaniya, Finlandiya, Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya, Hollandiya, Polşa, Çexiya, Bolqarıstanın təcrübəsini öyrəndik və 2007-ci ildən ölkənin 3 pilot rayonunun -Ucar, İsmayılı rayonları, Şirvan şəhərinin 59 məktəbində adambaşına maliyyələşmənin tətbiqi üzrə eksperimentlərə başlanıldı. 9 ballıq qiymətləndirmə sistemi üzrə eksperimentlər aparıldı.

***

Təhsil cəmiyyətin intellektual cəhətini əks etdirən bir səhədir. Bu sahədə işləmək cəmiyyətin inkişafına töhfə vermək özü bir xoşbəxtlikdir. Məktəbə işləməyə gələn gənc müəllimlər üçün əsas şərt aldığı savad, bilikdir. O yoxdursa, başqa keyfiyyətləri olsa belə, hörmət, ehtiram qazana bilməyəcək. İndiki gənc müəllimlərin əksəri bu problemlə məktəbə gəlir. Dərslərdə əyləşməklə, təcrübə mübadiləsi keçməklə deyil, əgər onun elmi, savadı aşağıdırsa, bunun nəticəsi olmayacaq. Şagird də, müəllim də məktəbə müsabiqə yolu ilə qəbul olunmalıdır. Bu sahədə məktəbə müstəqillik verilməlidir. Məcburi icbari təhsil buna imkan vermirdi. Valideyn istəməsə, istəməsə də onun övladı icbari təhsil almalı, müəllim də məcbur olub onu oxutmalı idi.

Cəmiyyətdə belə bir yanlış təsəvvür yaranmışdır ki, əgər hər hansı bir şəxs müəllimlik dip-

lomunu almışdırsa, lap pis işləsə belə, onu bu peşədən heç vaxt uzaqlaşdırmaq olmaz. Belə çıxır ki, biz müəllimin təminatı xatirinə onun səmərəsiz fəaliyyətinə göz yumuruq. Problemlərimiz həm də pensiya yaşına çatan müəllimlər və onların yaş senzi ilə bağlı idi. Orta məktəblərdə,xüsusilə kənd yerlərində,hələ də qeyri-pedaqoji ixtisaslı müəllimlər dərs deyir.

Müəllimlərin attestasiyadan keçmə məsələsi çoxdan yetişib. Reytingin hesablanması da çox ağırlıq qaydalarıdır. 200 mindən çox müəllimin attestasiyasını nazirlik təkbaşına keçirə bilermi? Xarici ölkələrdə isə diplomu alandan sonra müəllimin peşəsi üzrə işləmək üçün minimum 1 il müddətində əlavə müəllimlik peşəsinin sirləri ilə bağlı tədris keçilməli və sertifikat alınmalıdır. 5 ildən bir bu məsələ təkrar olunur. Təəssüf ki, bizdə bunu eləmək hələ mümkün deyil.

Məktəbdə aparıcı qüvvə, əsas sima müəllimdir, müəllim üçün tək cəmiyyət deyil, həm də psixoloji-pedaqoji qabiliyyəti də olsun ki, sinfi idarə edə bilsin, sinflə işləyə, 45 dəqiqəni səmərəli başa vurmaqla qarşısına qoyduğu ali məqsədə çala bilsin - günün tələbi budur. Şagirdləri elə öyrətmək lazımdır ki, artıq yüklə evə getməsin, elmi, biliyi məktəbdə əxz etsin. Müəllim məsuliyyəti buna köklənəlməlidir. Dərs hissə müdirlərinin və direktorun da işinin qayəsi bu olmalıdır ki, şagirdlər də, müəllimlər də 45 dəqiqənin səmərəsini görsünlər. Yaxşı dərs deyən bilməyən direktorun, dərs hissə müdirinin işlədiyi məktəbdə dərslərin keyfiyyətli keçməsi barədə müsbət mülahizə yürütmək mümkün deyil...

Müəllimin şəxsiyyəti,

cəmiyyətdə tutduğu mövqə bir vətəndaş kimi onda olunan canyanğısı, vətəne sevgi-məhəbbət hissi, qazanmış olduğu təcrübə nəticəsində istifadə etdiyi üsul və vasitələr pedaqoji prosedə aşkarlanır. Təhsildə neçə vaxtdır islahatlar aparılır və bu yöndə işləri bundan sonra da davam etdirmək lazımdır. Sovet təhsil sisteminə güclü müəllimlər, tədris proqramları, güclü dərsliklər mövcud olduğundan repetitor təhsilinə ehtiyac qalmırdı. Repetitor təhsili orta məktəblərdə tədrisin vəziyyətinin aşağı düşməsi hesabına yaranıb. İndi valideynlər hətta ibtidai təhsildə övladlarına repetitor tuturlar. Belə olan surətdə fikirləşməyə əsas var ki, məktəb getdikcə öz keçmiş dəyərini və mahiyyətini itirməkdədir. Əgər məktəblərdə tədrisin səviyyəsi qaldırılsa, müəllimlər bütün şagirdlərə eyni vəziyyətdə yanaşsalar, onda repetitor təhsilinə ehtiyac qalmaz. Ən əvvəl müəllimin vəziyyətini, onun durumunu inkişaf etdirmək qayğısına qalınmalıdır.

(ardı 6-cı səhifədə)

Təhsil cəmiyyətin intellektual cəhətini əks etdirən bir səhədir

(əvvəlki 4-cü səhifədə)

Global dünyanın informasiya bolluğu şəraitində məktəbin, təhsilin vəzifələri dəyişir. Ağıllı, intellektin inkişaf etdirilməsi ön plana keçir. Dünyanın təhsil məkanında sadəcə bilik, bacarıqlar deyil, dəyərlər, səriştələr şəxsiyyətin inkişafında mühüm atributlar kimi qiymətləndirilir və bugünkü təhsilin keyfiyyət göstəriciləri kimi qəbul edilir. Təlim iş prosesidir, dərsin gedişidir, dərs fəaliyyətdir, biliklər sistemidir, tərbiyə münasibətlərinin formalaşması, aşılmasıdır. Təhsil dərslərdə izah olunan mövzu əsasında qazanılan bilikdir, tərbiyə isə həmin qazanılmış bilik əsasında formalaşan əxlaqi, fiziki, estetik, hüquqi münasibətlərin inkişafıdır. Dərs prosesində yaranan canlı diskussiyalar, dialoqlar bugünkü şagirdlərin tefəkkürünün, nitqinin, yaradıcılığının inkişafına stimül verir.

***

Nitq həm tədris, həm də öyrənmə vasitəsidir. Şagirdlərin idrak maraqlarını oyatmaq və hərəkətə gətirməyin əsas şərtlərindən biri müəllimin tədris etdiyi fənni dərindən bilməsidir. Dərsliklər stabil haldadır, həm müəllim, həm də şagirdlər üçün vəsaitlər yetərlidir, dərsliklərin korrekte və redaktə vəziyyəti əvvəlki vaxtlardan xeyli dərəcədə fərqlidir, testlərin keçirilməsi dil məsələsində müsbət dəyişikliklərə səbəb olub. İbtidai siniflərdə nitq bacarıqlarının inkişafı bu sahədə aparılan işlərin sistemli və məzmunlu təşkilindən çox asılıdır. Bu məqsədlə müəllim uşaqlar məktəbə gəlmiş ilk gündən işini bu istiqamətdə qurmalıdır.

Azərbaycanda dərslik yazmaq təcürbəsi gec formalaşmışdır. Ona qədər isə Azərbaycan dili, ədəbiyyat və tarixi ilə bağlı dərsliklər istisna olmaqla, qalanları təcürbəyə əsaslanaraq yazılmışdır. Ölkə tarixini yazmaq, dünya tarixini, ümumbəşəri dəyərləri olduğu kimi çatdırmaq çox çətindir. Dərsliklərin dili xeyli sadələşdirilib, mövzu seçimi və şərhlər aktuallaşmış şagirdlərin mövzunu mənimsəməsi asanlaşmışdır. Dərslik məlumat yığını olmalıdır, dərsliklərdə ələ tarixi faktları vermək lazımdır ki, onları yadda saxlamaq şagird üçün son dərəcə gərəklidir. Yoxsa ki, xırdalığa qədər hadisələrin təqdimi şagirdləri mövzunun mahiyyətini anlamaqdan əslində uzaq salır. Amma yenə də bəzi məqamlar üzərində dayanmaq və konkretiyə gəlmək lazımdır. Məsələn, "Dünya tarixi"ndə məlumat və faktlar çox

dur, həmin faktların araşdırılmasına ehtiyac var, hadisələrin təqdimində mövqə anlaşılmır, yəni məqsəd bilinmir, tarixi biliklərlə bağlı şagirdlərimizin həddən artıq yüklənməsi ciddi problemlər yaradır... Fikrimcə, ümumdünya tarixi haqqında qısa, yığcam bir dərslik yazılarsa, bu məqsədemüvafiq sayılar.

Ümumtəhsil məktəblərində tarix fənninin, xüsusilə, Azərbaycan tarixi fənninin əsas məqsədi-məktəblərdə fəal həyat mövqeyi tutmaq, vətənpərvərlik, əqidə prinsipləri, Azərbaycan xalqının dünyaya xalqlarının adət-ənənələrinə, dövlətçilik prinsiplərinə hörmət formalaşdırmaqdır. Tarix fənni digər fənlərlə birlikdə şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşmasına xidmət etməlidir. Tarix fənni kurikulumu da ümumtəhsil məktəblərində tarix fənninin məqsəd və vəzifələrini, müəllim və şagird fəaliyyətinin müvafiqliyinin öyrənilməsinə yönələn bir sənəddir.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı nə orta məktəbdə, nə də ali təhsil ocaqlarında tədris olunmur, filologiyada təhsil alan tələbə müasir ədəbiyyatdan yalnız öz imkanları sayəsində xəbər tutur, məlumatı olmayanların məktəbdə müasir dövr ədəbiyyatını yetərincə tədris edə bilməyəcək. Bəzən dərs saatları mövzulara uyğun gəlmir, proporsiya itir, mövzu ağır olduğundan çətin mənimsənilir, dərslinin sadələşdirilməsinə ehtiyac duyulur, şagirdlərin ədəbi tefəkkürünün inkişafı üçün məqsədemüvafiq pedaqoji strategiya və taktika işlətməyə imkan vermir və s. Bu neqativ cəhətlər təəssüflərlərsun ki, o biri dərsliklərdə də olur. "Ədəbiyyat müntəxabatı" dərsliliyi yaxşı tərtib olunmadığı üçün şagirdlər dərslin təhlilində çətinlik çəkir, bədii ədəbiyyata ayrılacaq vaxtın yerini özgə məşğuliyyət növləri tutur, bu da dünyagörüşü, nitqin inkişafına öz mənfi təsiri göstərməyə bilməz.

Ədəbiyyat dərslərində testlə paralel şəkildə yazı mədəniyyəti və şifahi nitq qabiliyyətinin inkişafına da şərait və zəmin yaradılmalıdır. Testlə hazırlanan şagird maraqlı olmur ədəbi proseslərin gedişində, ədəbi əsərlərin təhlil və geniş mənimsənilməsində, müəllim test tələblərinə rəğmən dərsləri qurmaq məcburiyyətində qalır, bu da şablonçuluğa rəvac verir. Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı bir iradəmi də bildirmək istəyirəm, o da dərslik müəlliflərinin mövzulara düzgün müraciət edə bilməməsidir, bəzən klassiklərə yanaşmada tələsikliyə, bəsitliyə yol verirlər.

Dövlətin səmərəli fəaliyyətini təmin etmək və qarşıda duran problemlərin

müvəffəqiyyətli həlli üçün yüksək ixtisaslı, cəmiyyətin maraqlarını üstün tutan, ləyaqətli, mədəni, müasir informasiya vasitələrindən istifadə etmək bacarığı olan, səmərəli rəhbərlik edə bilən kadrlardan çox şey asılıdır. Ali məktəb ixtisas üzrə nəzəri bilik verir, amma kadr yetişdirmir, adətən deyirlər ki, kadr kimi o məktəbdə yetişir, bəzən istehza ilə "ali məktəbdə oxuduğum qaldı orda" deyirlər...

Nəzəriyyə ilə praktikanın vəhdəti həyatda təsdiqlənmir. Ali məktəbi bitirib gələn diplomunu vacib dəyər bilib onunla hesablaşmağı tez-tez vurğulayır, bəziləri "səhv"ini anlayıb başlayır yaxşı müəllim olmaq üçün vacib olanlar üzərində işləməyə, səy göstərməyə. Müəllimlər 3-5 ildən bir biliklərini artırmaq məqsədilə kurs keçməli, məktəbdə dərs deyənlərdən 3 il işlədikdən sonra imtahan götürülməlidir. İmtahanları uğurla verənlər müəllim adına layiq görülür.

Fəal təlimə əsaslanan dərslərdə əsas amillərdən biri şagird fəallığını təmin etməkdir, hər hansı mövzunu tədris edərkən müəllim motivasiyanı elə qurmalıdır ki, lazım olanı şagirdə ala bilsin, şagird müəllimə fəal yardımçı olsun. Təlim-tərbiyə işinin təşkilində əsas forma olan dərslər sabit tərkibli şagird kontingenti olan kollektiv məşğələ kimi səciyyələndirilir, 45 dəqiqəlik bu məşğələ fərdi təlimdən bir sıra cəhətlərinə görə fərqləndirilir. Müəllim özünün məharət və bacarığından istifadə edərək texniki üsul və vasitələrlə şagirdin dərslərinin hansı səviyyədə mənimsədiyini, hər kəsin spesifik cəhətlərini, təpəli çətinlikləri belə konkretləşdirə bilər.

Ənənəvi pedaqoji prosesdə müəllim çalışır ki, bilikləri çatdırsın, şagirdlər isə bu məlumatları passiv şəkildə qavrayır, sonra bilikləri möhkəmləndirmək üçün bunları təkrarlayır, bir növ, məlumatları yadda saxlamağa çalışırlar, müəllim isə nəticələri özü çıxarır, bilikləri hazır şəkildə şagirdlərə çatdırır. Biliklərin möhkəmləndirilməsi və sistemləşdirilməsi üçün əldə edilmiş bilik, bacarıq və vərdişlərin bir qədər dəyişdirilmiş şəraitdə müntəzəm aparılması böyük əhəmiyyətə malikdir. Dərslərin gediş zamanı şagirdlərə ölkənin tarixi, mədəniyyəti haqqında dərin biliyə yiyələnməsi və zəngin dünyagörüşə malik olması üçün milli dəyərlərin əks olunduğu didaktik vasitələrdən istifadə etməklə məqsədini daha da dolğunlaşdırırmalıdır.

İslam Əsgəroğlu